

Det är inte Batman och Jokern vi snackar om! – om varför bok och film är varandras bästa allierade

Bild: Kajsa Göransson

Det händer rätt ofta när jag skriver på en roman att jag blir avundsjuk på dem som jobbar med film. Medan jag halvt anstränger ihjäl mig för att beskriva miljön på ett intressant och meningsbärande vis, utan att fastna i långgrandiga utläggningar, irrelevanta detaljer eller klichéfällor som "dimman låg tätt mellan husen" – så kan fotografen bara svepa med kameran över nyss nämnda hus.

Jag vet såklart att det ligger en massa arbete även bakom en sådan detalj, men film har ändå fördelen att kunna sätta stämningen på en sekund! Om man dessutom betänker hur känslomässiga ögonblick kan förstärkas av ljus, bildutsnitt och framför allt musik, så har filmskaparna ett sådant försprång att de nästan känns dopade i jämförelse! Boken har å andra sidan sina fördelar: man får tillgång till karaktärens innersta tankar, känslor och hemligheter på ett sätt som är betydligt svårare att gestalta på film – om man inte ska lägga på en jobbig voice-over rakt igenom. Och läsaren får skapa bilder av karaktärer och miljöer i sitt eget huvud, vilket kan bli starkare än den allra snyggaste kameraåkning.

Att läsa skönlitteratur har länge varit en självklar del av svenskundervisningen, men filmens roll har

varit mer oklar. Oftast har film mest använts som belöning efter att man avslutat något annat eller av vikarier som inte riktigt har koll på var klassen befinner sig i lektionsplaneringen; står Gustav II Adolf fortfarande i begrepp att invadera Tyskland eller har han redan checkat ut i dimman vid Lützen?

Ändå står det i styrdokumentet att (och sluta nu inte läsa bara för att jag skrev "styrdokumentet"!): "Undervisningen ska också leda till att eleverna utvecklar förmåga att använda skönlitteratur och andra typer av texter samt film och andra medier som källa till självinsikt och förståelse av andra människors erfarenheter, livsvillkor, tankar och föreställningsvärldar."

När jag jobbade som psykolog på BUP och i skolan så blev det tydligt att barnen var långt mer visuellt kompetenta än tidigare generationers barn. Det märktes inte minst på WISC-testen, det vill säga begåvnings testen som ofta görs i samband med olika utredningar. Normeringarna som testats på stora grupper barn för att avgöra vad som är "genomsnittligt", "högt" och "lågt", blev snabbt inaktuella. Barnen var betydligt bättre än väntat på att se och urskilja detaljer, strukturer och mönster, på visuell problemlösning, att förstå rumsliga former och sätta ihop delar till en helhet.

Man tror att det beror på att barn i dag växer upp i betydligt mer visuellt komplexa miljöer än tidigare. Digitala spel, sociala medier, kartor, emojis, YouTube, bilder, rörliga gränssnitt och ikoner tränar deras visuospatiala förmåga på ett sätt som saknar motsvarighet hos äldre generationer.

Barn kommer till skolan fulla av dessa erfarenheter och färdigheter – även om dessa inte alltid värderas särskilt högt. Det gör att filmen ligger betydligt närmare deras välutvecklade förmåga att läsa av världen visuellt. Film kan på så vis fungera som en bro in i bokens textuella värld. Och om läshastighet eller språk är en utmaning har filmen också en fördel.

När min bok *Comedy Queen* skulle bli film var jag inte särskilt inblandad i manusprocessen, eftersom jag tänkte att någon annan skulle göra det bättre. Men jag ville läsa manus och få komma med synpunkter.

Boken handlar om Sasha vars mamma tagit livet av sig något halvår innan historien börjar. För att överleva har Sasha bestämt sig för att göra allt för att inte bli som sin mamma: inte läsa böcker, inte ta långa promenader och aldrig ha på sig svarta kläder – för detta hade inte gjort modern gladare. Det viktigaste är dock att bli ståuppare, en Comedy Queen. Mamman grät och fick människor att gråta, men Sasha vill få dem att skratta. Det skrivs inte ut, men detta är Sashas sätt att försöka kontrollera sina känslor, att hålla mörkret och sorgen på avstånd.

Linn Gottfridsson hade skrivit ett utmärkt manus och jag hade få invändningar. Men en sak förvånade mig: hon hade lagt till en helt ny karaktär. John, en slackertyp som drev runt och struntade i skolan. Vad skulle det vara bra för?

Linn fick förklara. Hon sa att allt detta som jag kunde skildra genom Sashas inre monolog; minnena av mamman, sorgen hon bär men aldrig visar, sårbarheten som omvandlas till ilska som ett försvar – allt detta måste man istället visa visuellt. John blev en katalysator, en karaktär att studsa rädsla, ilska och glädje emot. Och även en symbol för en mer destruktiv väg: att fly från allt som är jobbigt, oavsett om det handlar om skolan eller känslor.

Skillnader som uppstår mellan bok och film springer både ur de konstnärliga val som en

författare eller filmregissör gör, och de praktiska villkor som följer av respektive medium. Att uppmärksamma hur en berättelse begränsas, förändras eller berikas av sitt uttrycksformat kan vara både intressant och fruktbart för en lärare att lyfta med sina elever. I en doktorsavhandling från Linköpings universitet visar forskaren Simon Wessbo att elever tar till sig film och bok på olika sätt: filmtittarna engagerar sig mer i intrigen och karaktärernas känslor, medan bokläsarna oftare reflekterar över språk, struktur och moraliska frågor.

Det finns alltså ingen anledning att ställa boken och filmen mot varandra – det är inte Batman och Jokern vi snackar om. Och den där gamla idén om att man "alltid måste läsa boken innan man ser filmen" är en moralisk kvarlämning som med fördel kan pensioneras.

När elever både får läsa och se en historia börjar de jämföra, ifrågasätta och upptäcka sådant de annars missat: varför något lyfts fram, vad som utelämnas, hur olika val förändrar tolkningen. Att arbeta med bok och film i kombination kan leda till rikare samtal och ett djupare engagemang – eller som det uttrycks i styrdokumentet: leda till självinsikt, förståelse av andra människors erfarenheter, livsvillkor, tankar och föreställningsvärldar. Är det inte närapå ... vackert?